

- sunt paria . . . (ad VI. 5.11.20 v. sequentem)"/
- Ed. collat.: *Liber Sextus cum glossa ordinaria*, Lugduni, 1606, col. 734—736. 739—745.
- 15.) T 488
 DECRETALES GREGORII IX CUM GLOSSA ORDINARIA BERNARDI DE
 BOTTONE
 Saec. XIV — membr. — binae col. — f. 1 — 340×230 mm — ex tegumento libri
 MTAK Inc. 689
 ///,est pater est filius et spiritus sanctus idem omnio ut secundum orthodoxam et
 catholicam fidem (X. 1.1.2) . . . x . . . de non alienandis prediis rusticis uel urbanis
 ministeriis et (X. 1.2.10)"/
- Ed. collat.: Antverpiae, 1573, col. 14—28.
 Glossae utentium.
- 16.) T 489b
 DECRETALES GREGORII IX CUM GLOSSA ORDINARIA BERNARDI DE
 BOTTONE
 Saec. XIII — membr. — binae col. — f. 1 — 325×220 mm — ex tegumento libri
 MTAK Ant. 906
 ///,et afflictum (X. 2.13.19) . . . x . . . excusauerit moram suam et calores estiuos et
 (X. 2.14.6)"/
- Ed. collat.: Antverpiae, 1573, col. 703—714.
 Glossae utentium in quibus citantur „host.” (Hostiensis) et „Innoc.” (Innocentius IV).
- 17.) T 563
 STATUTUM ORDINIS RELIGIOSI
 Saec. XIV — membr. — ff. 2 — 190×130 mm — ex tegumento libri MTAK 524.
 898
 f. 1 ///,sunt in modicis licenciam dare potest . . . quinque florenos renenses . . ."/
- Finis est vix legibilis.
 f. 2 Legibilis est rubrica „De suppriori. Capitulum secundum”.
- 18.) T 617
 DECRETUM GRATIANI
 Saec. XIII — membr. — binae col. — f. 1 (frustum) — 230×155 mm
 Vix legibilis, sed legi potest C. 26 q. 1 pr.
 Ed. collat.: Lutetiae Parisiorum, 1561, col. 1520.
 Cum glossis.
 Possessor: Ex collectione Knauz.

ERDŐ PÉTER

Csanaki Máté könyvjegyzéke. 1. A tulajdonos. Bod Péter *Magyar Athenasa* (Nagy-szeben, 1766) óta minden nagyobb életrajzi kézikönyvben szerepel, életútja ennek ellenére nem ismert. Weszprémi István¹ és Herepei János² összefoglaló tanulmányain kívül csak néhány apró, bár fontos adalékot publikáltak vele kapcsolatban.

1594-ben született,³ korán árvaságra jutván Ecsedi Báthori István és felesége pártfogolta. Tanult Nagyszombatban, Pozsonyban, Sárospatakon (1614—17),⁴ Ausztriában

¹ WESZPRÉMI István: *Succinta Medicorum Hungariae et Transilvaniae Biographia. Centuria prima*. Lipsiae, 1774. Magyarul. Bp. 1960. 389—393.

² HEREPEI János: *Csanaki Máté. Máté*. Adattár XVII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez. (Szerk. KESERŰ Bálint). Bp.—Szeged, I. 1965. II. 1966. III. 1971. (A továbbiakban: Adattár) I. 277—281. Lásd még Adattár II. 208., 444—453.

³ Adattár I. 279.

⁴ ZOVÁNYI Jenő: *Protestáns egyháztörténeti lexikon*. Bp. 1977. 121. (A továbbiakban: ZOVÁNYI 1977.) — Egyetemjárására lásd: *Album studiosorum academiae Lugduno Batavae (1575—1875)*, Hága, 1875. Idézi: MAGYARY-KOSSA Gyula: *Magyar orvostörténeti emlékek*. Bp. I. 1929. II. 1930. III. 1931. IV. 1940. (A továbbiakban: MAGYARY-KOSSA) IV. 239., ugyancsak a leydei egyetemre: *Sárospataki Füzetek*, 1865. 24—25. — KÖRMENDY Kinga: *Csanaki Máté orvosi diplomája*. Orvostörténeti Közlemények, 1976. 16—17. — VERESS Endre: *A paduai egyetem magyarországi tanulóinak anyakönyve és iratai*. Bp. 1915. 116., 120. — VERZÁR Frigyes: *A baseli egyetemen tanult magyarok névsora*. Debreceni Szemle, 1931. 316.

és Morvaországban. 1618-tól I. Rákóczi György pártfogoltjaként Heidelberg (1618. aug.), Bréma, Franeker, Leiden, Bázél, Oxford, Cambridge, Strassburg, Genova, Padova egyetemeken gyarapította tudását, s orvosdoktorként 1629 őszén tért haza Sárospatakra.⁵ Itthon elsősorban tanárként dolgozott,⁶ de nem Sárospatakon, hanem Kolozsvárott, ahol Szeneci Molnár Albert kollégája,⁷ s Apáczai Csere János „tudós mintaképe”⁸ volt. 1636. december elején halt meg.⁹

Csanakinak hat művéről¹⁰ s egy hexameterekben írt epithalamiumáról¹¹ tudunk, ezek közül csak egy magyar nyelvű. Orvostörténeti vonatkozású műveit Magyarai-Kossa Gyula¹² és Nékám Lajos¹³ méltatta. Filozófiatörténeti, illetve logika- és retorikatörténeti jelentőségét Turóczi-Trostler József hangsúlyozta,¹⁴ de részletes ismertetésre vagy elemzésre nem vállalkozott ő sem. Irodalomtörténeti szempontú értékelése még nem történt meg.

Jelen dolgozat írója is csak arra vállalkozott, hogy Csanaki Máté könyvjegyzékének azonosítását elvégezze, s néhány, a könyvlistával szorosan összetartozó irat alapján kérdéseket tegyen fel Csanaki életrajzi adataival kapcsolatosan, s könyveinek későbbi sorsát illetően.

2. *A könyvjegyzék.** Három fólió terjedelmű, a feljegyzés helyét és idejét nem tüntették fel. Fejléce: *Catalogus Librorum Reverendi ac Clarissimi Domini piae memoriae¹⁵ Mathei Csanaki.*¹⁶

A könyvek formátumuk szerint válogattattak szét, szakrendbeni helyük csak egyszer került leírásra. Sorrendben: In folio, In quarto, In duodecimo, In folio mixti libri Philosophici, Hystorici etc. és ismét In quarto, In folio. A lista 103 tételes, 102 sorban leírva — ezt kiemelni fontos, a jegyzés azonosításának bizonyításakor visszatérünk rá.

Csanaki könyveiről eddig annyit tudtunk, hogy azok egy részét I. Rákóczi György 1638 áprilisában megvásárolta sárospataki könyvtára, illetve a pataki kollégium részére. Ezt a tényt említi Harsányi István a Rákóczi-könyvtár katalógustöredékének publiká-

⁵ ZOVÁNYI 1977. 121. — 1629. december 5-én már Sárospatakon volt: ZOVÁNYI Jenő: *Miskolczi Csulyak István egyházlátogatási jegyzőkönyve*. TT, 1906. 99. (A továbbiakban: ZOVÁNYI 1906.)

⁶ Nem folytatott komoly orvosi tevékenységet — a szakirodalomnak ezt a tévedését KESERŰ Bálint, egy még kéziratban levő dolgozatában helyesbíti.

⁷ *Adattár* I. 279. II. 444–453.

⁸ BÁN Imre: *Apáczai Csere János*. Bp. 1958. 41.

⁹ *Adattár* I. 277.

¹⁰ *Controversiae partim logicae et philosophicae, partim etiam theologicae*, Leyden, 1625. (RMK III. 1387.) — *Scabiei encomium*, H. n. 1626. (RMK III. 1404.) — *Nobile Scabiei encomium*, H. n. 1627. (RMK III. 1414.) — *Logica et Metaphysica* (WESZPRÉMI i. m. I. 391., BOD Péter: *Magyar Athenas*, Nagyszeben, 1766. 315.). — UNGARUS, h. e. *de natura verorum Ungarorum*... H. é. n. Bod i. m. 315., MAGYARI-KOSSA I. 49., SZINYEI József: *Magyar írók élete és munkái* II. Bp. 1893. 157–159. (Reprint: Bp. 1981.) — *Az őg-halálról való rövid elmélkedés*, Kolozsvár, 1634. (RMK I. 636., RMNY 1586.)

¹¹ MAGYARI-KOSSA III. 1214. tétel.

¹² MAGYARI-KOSSA I. 39. és 49., III. 336–337. és 349., IV. 23. és 239. és MAGYARI-KOSSA Gyula: *Régi magyar encomiumok*. Orvosi Hetilap, 1937. 41. sz. — DEMKÓ Kálmán: *A magyar orvosi rend története... a XVIII. sz. végéig*. Bp. 1894. 353–374., 377., 380–381.

¹³ NÉKÁM Lajos: *A magyar bõrgyógyászat emlékeirõl*. Bp. 1908. 35–36.

¹⁴ TURÓCZI-TROSTLER József: „A kopaszagnak dicsõirei” a tizenhetedik században. ItK. 1936. 218–219.

* Teljes terjedelmében, az egyes tételek feloldásával együtt a Szegeden készülő könyvtörténeti kötetben publikáljuk. A jegyzék olvasatát közölte VERESS Endre i. m. 294–296.

¹⁵ A kéziratban 'p. m.' szerepel — a 'p' szára alul áthúzott, tehát a 'per' szokásos rövidítése. Feloldása a 'per' praepositio megtartásával nem lenne helyes.

¹⁶ Mikrofilmen MTAK 729/A. I. A mikrofilm a kolozsvári Erdélyi Múzeum Ötvös-gyűjteményében volt eredetirõl készült.

lásakor¹⁷ és Jakó Zsigmond a nagyenyedi Bethlen-kollégium könyvtáráról írott tanulmányában.¹⁸ Mindketten idézik Tolnai Pap István¹⁹ és I. Rákóczi György levelezésének következő részeit:

1638. április 23. Sárospatakról Tolnai írja a fejedelemnek:

„Csanaki uram könyvei miatt nem leszen Pisterfeldius uramnak semmi busulása, mert én azokat Patakra hozattam harminchat tallért és tizenkét forintot polturás pénzt költöttünk Danczkátul fogva reájok, azon a héten érkeztek meg velek. Az melyen szegény Aklia uram testét Debreczenben kísértük, én pedig azon utba betegedvén meg ez ideig nem regisztráltathattam, de az jövő héten ha postája jü nagyságodnak, megküldöm nagyságodnak az laistromát. Az mint az ládákat értem mekkorák, nem sok az könyv, hanem az mely könyvet maga nyomtatott volt ki nagyon két száz exemplár, azaz dereka annak, nem sok kárát vallja nagyságod, sőt ugyan semmit sem, ha ennyi gondviselésünkre az pataki coetusnak engedi is nagyságod.”²⁰

A fejedelem Désről válaszolt; 1638. június 30-i levelében a következő olvasható:

„Az Csanaki maga opusában²¹ kegyelmed 20 exemplárt tétessen be az bibliothekánkban, az többi legyen az coetusé, annak mi az árát megadjuk, az másféle könyv ki 102, abból kegyelmed azokat küldje be az mint leirattuk, az többi közzül is kiválogatván, az kik az mi bibliothekánkban nem volnának, tegye az mi könyveink közzé, ezeknek is megadjuk árokat, az többi ám legyen az coetusé.”²²

Feltételezésünk az, hogy a kolozsvári Erdélyi Múzeum Ötvös-gyűjteményében levő könyvjegyzék azonos azzal, amit Tolnai István íratott a könyvek Sárospatakra érkezése után. Ezt első lépésként a 102-es tétel/sorszám azonossága alapján állítjuk.

Továbbblépve feltesszük, hogy a jegyzéket Tolnai kérésére Debreczeni Tamás írta, aki 1632. augusztus 23-tól 1649-ben bekövetkezett haláláig a magyarországi Rákóczi-birtokok prefektusa volt,²³ s írásképe hasonló a jegyzék leírójához.

Bizonyítandónak tartjuk ezek után, hogy

- (1) Debreczeni a kérdéses időben Sárospatakon volt.
- (2) Mint prefektus elsősorban gazdasági ügyeket intézett — van-e példa arra, hogy más jellegű feladattal bízott meg, leveleiben van-e szó könyvekről?
- (3) Miért írta a jegyzéket saját kezűleg egy olyan városban, ahol neves kollégium működött?

Debreczeni Tamásnak az Országos Levéltárban levő 1638. évi levelei²⁴ alapján bizonyítható, hogy:

- (1) 1638. február 28-án Sárospatakról írt a fejedelemnek; a legközelebbi, ugyancsak a

¹⁷ HARSÁNYI István: *A sárospataki Rákóczi-könyvtár és katalógusa*. Bp. 1917. 9.

¹⁸ JAKÓ Zsigmond: *A nagyenyedi Bethlen kollégium könyvtárának kezdetei és első korszaka (1622–1658)*. In *Írás, könyv, értelmiség*. Bukarest, 1976. 202.

¹⁹ Tolnai Pap István (†1642) ref. lelkész, marburgi (1619) és heidelbergi (1620) egyetemi tanulmányai után pataki rector (1623), a fejedelem udvari papja (1626), Zemplén egyházmegye jegyzője (1629), pataki első pap (1632), a fejedelmi könyvtár kezelője. Életére lásd: ZOVÁNYI 1977. 646. — ill. HARSÁNYI i. m. 8.

²⁰ *Protestáns Egyházi és Iskolai Lap*. (A továbbiakban: PEIL.) 1875. 1349. A levelezés eredetije: Országos Levéltár E 190. Archivum Familiae Rákóczi. 8/a. csomó.

²¹ CSANAKI Máté: *A dőghalálról való rövid elmélkedés*. Kolozsvár, 1634. (RMK. I. 636., RMNY 1586.) HARSÁNYI István oldja így fel e tételt (i. m. 9.), valószínűbb azonban, hogy CSANAKI valamelyik fentebb említett (l. a 10. jegyzetet) külföldön nyomtatott könyvéről van szó.

²² PEIL. 1875. 1385.

²³ Életéről tömören: MAKKAI László: *I. Rákóczi György birtokainak gazdasági iratai (1631–1648)*. Bp. 1954. 668.

²⁴ Országos Levéltár E. 190. Archivum Familiae Rákóczi 8. csomó.

fejedelemnek írt levele május 5-én ismét Sárospatakon kelt. Feltehető tehát, hogy Sárospatakon volt, amikor a könyvek megérkeztek.

(2) A sárospataki nyomda alapítása körüli ügyek egyik intézője is volt —, mint az Takács Béla könyvéből kiderül, aki ugyanerre a levelezésre hivatkozik.²⁵

Hozzászolt vallásügyekhez is, levelei a vallástörténet kutatóinak is jó forrásul szolgálnak 1638. július 22-én, Téglassról — többek között — a következőket írja:

Az Sidosok dolga elseoben nekem kegielmes uram nem tertzik vala, de touab gondolko-duan ugi veom ezemben, hogij az recepta Religiokon kiweol valo secta volt, teob sok diciretes es emlekeztes dolgajj keoztot Nagisagodnak ezis megh marad io emlekezetere Nagisagodnak, nem io volt volna touabb szenvedni mert el selesedet volna, megh Nier-heti Istennek lelkeket Nagisagod kegielmes dispositioia zarent ciak had saniarodgianak, de nem lenne jo ha fejek el talalna menni, noha ven (igy !) sokan voltak már, nem tuttam vala remelleni. Az Eottveos mostan megh erdemlette az keouezest az Caromlasert, rut karomlastis hallottam hogij cieledet volt.”²⁶

Témánkhoz közelebb eső adalékot találtam a július 19-én Patakról írt levelében:

„Az portarol hizem hogij az postak mind a Tengeren innet, s mind tul valo hireket tudnak hozni. Tolnaij Uram a Keonj feleol maga ir Nagisagodnak.”²⁷

Rákóczi idézett, Tolnaihoz írt levele (amelyben a 102 könyvet említi), június 30-án Désen íródott. Ezt felidézve kérdezzük: feltehető-e, hogy Debreczeni, utóbb citált levelében is Csanaki könyveiről van szó? Biztosan nem állítjuk, mert lehet, hogy a fejedelem ez évben felújította a Corvina visszaszerzésére irányuló törekvéseit a Portán²⁸ (ezért idéztem a törökországi hírekre vonatkozó részt is), bár direkt adatot ez utóbbi állítás igazolására nem ismerek. Valószínűbbnek látszik tehát, hogy a Gdańskból érkezett könyveket említi Debreczeni.

(3) Nehezebb kérdés, hogy miért írta a jegyzéket Debreczeni saját kezűleg.

A sárospataki iskola történetírója, Szombathi János bőven idéz olyan adatokat, amelyek a híres intézményt virágzó állapotúnak mutatják,²⁹ s az 1638-as állapotokról írva is csak azt említi, hogy „a költészetet és a görög nyelvet hanyagabbul kezelték”.³⁰ Emellett tudjuk, hogy az 1621-es iskolai törvények³¹ után már Simándi S. János (rector 1626–1630) 1629-ben tantárgyi reformot tervezett³² — ezt egyébként Csanaki sem támogatta³³ — majd 1639-től Tolnai Dali János (rector 1639–1642) próbálkozott újításokkal.³⁴

A folytonos reform próbálkozások is azokat igazolják, akik nem osztják Szombathi optimizmusát, hiszen az iskola, még 1638-ban is súlyos gondokkal küszködött. Ismét Debreczeni Tamásra hivatkozhatunk, aki 1638. szeptember 18-án Patakról írja a fejedelemnek:

²⁵ TAKÁCS Béla: *A sárospataki nyomda története*. Bp. 1978. 9–15.

²⁶ Országos Levéltár E 190. Archivum Familiae Rákóczi 8/a. csomó, Fol. 74–75.

²⁷ Uo. Fol. 73.

²⁸ E törekvéseire vonatkozó adatokat összefoglalta HARSÁNYI i. m. 6–7., de az itt összefoglalt adatok az 1632. és az 1633. évekre vonatkoznak. Vö. JAKÓ Zsigmond: *Erdély és a Corvina*. In *Írás, könyv, értelmiség*, Bukarest, 1976. 178–179.

²⁹ SZOMBATHI János: *A sárospataki főiskola története*. (Ford. Gulyás József). Sárospatak, 1919. 170–174.

³⁰ Uo. 182.

³¹ Bőven idézi SZOMBATHI i. m. 178–181.

³² *A sárospataki főiskola tanárainak életrajza*. Sárospataki Füzetek, 1865. 25–26.

³³ ZOVÁNYI 1906. 99–100. A Csanakira vonatkozó részt l. még: *Sárospataki Füzetek*, 1865. 167–168.

³⁴ SZOMBATHI i. m. 183–184.

„Pataki scholamesterek mint járnak el az diákok tanításokban azt en kegyelmes Uram nem vizsgálhatom, ha hozzá érkezem is, s minden Examenen ott volnek is ítéletet nem tehetnek benne: az Nemes emberek gyermekeihez való idegenséget eleget zugolottam egi nehani eztendeoteolfogva, Tolnaji uramon az mi áll, latom, s ertem, s ertettem lattam eleget busult busulis rajta, mert iob volna egi praedicatornak joo patronusának lenni (azmint sokszor montam) mint joo praedicatornak Egi patronusának . . . [azt fejtegeti a továbbiakban, hogy a nemes ifjak elidegenednek a tanulástól] . . . Vagij Lelezre³⁵ vittek volna, bizoni dolog hogij igen el vonzák az sok hizelkedessel ígerettel, szep szowal is sok gazdalkodassalis eeket, mert eok io Collegiumot cinaltatnak ingien valo gazdalkodasokatis sokat cielekeznek, de mi arra sohul Nagisagodon kiweol bizoni semmit sem vigiasunk . . .”³⁶

Így talán érthető, miért írta Debreczeni Tamás a június 12-én, Szatmárról írt levelében, hogy

„Az Clastrani (igy !) Inventariumotis³⁷ im be kültem Nagisagodnak, en nem parialhattam [másolhattam] ciak ugy kültem be, ot az sok urak a Cancellarian keonniebben parialhattiak . . . [ezután más, politikai dolgokról ír, aztán] . . . Az Inuentariomok parialasa haladassal lezen (. . .), mert egi deaknal most teob van mellettem, s annakis arra valo manussa (. . . ?), Patakra penigh, igen szüük az io manusu deak, s mint azaltal ha az Ur Isten eletemet megh tartia es ez eleottem állo dolgaimnak veget engedi, nem kesem, fel sietek es mennel hamarabb lehet azokatis parialtatom.”³⁸

Mindezek ismeretében bizonyítottnak tekintjük, hogy könyvjegyzékünk azzal a listával azonos, amit Csanaki Máté könyveinek a Rákóczi-könyvtár számára való megvásárlásakor Debreczeni Tamás írt le. Ezzel tehát kiegészíthető a Sárospatakon levő, Harsányi István által közölt töredékkatalógus is.

3. *A könyvanyag.* Mielőtt jellemeznénk e könyvgyűjteményt, hangsúlyozni kell: csak a könyvtár töredékéről van szó. Jakó Zsigmond állításától eltérve³⁹ nem beszélhetünk „Gdańskban maradt” könyvekről. Erre az óvatosságra Csanaki életrajzának tisztázatlan részei készítenek bennünket.

103 tételben rendkívül sokoldalú olvasmányanyagot soroltak fel: 7 tételtől nem tudtam eldönteni, hogy milyen szakrendbe tartozik, 1 lexikon, 4 Biblia, illetve konkordancia vagy bibliai rész, 5 bibliakommentár, valamennyi Nicolaus de Lyra munkája. Egy Augustana Confessio és egy szerkönyv. 20 kötet képviseli a patrisztikai szerzőket és egyházatyákat — túlsúlyban Augustinus munkái vannak, de megtalálhatók Gregorius Magnus, Basilius Magnus, Ambrosius és Clairvaux-i Szent Bernát művei is. A nem

³⁵ A leleszi premontrei prépostság 1638 körüli állapotára nem sikerült adatot találnom. FUXHOFFER Damján könyvében a következő szűkszavú megjegyzés áll: „Gabriel enim Bethlen, Transsylvaniae Princeps infestis annis invasit Hungariam eodem anno [scilicet: 1619 — M. I.] et occupata Cassovia cum suis sequacibus conventum habuit, ubi cetera inter decrevit: Curam Tabulariorum Scepuiciensis, Jaszoviensis, Lelesziensis et Agriensis hominibus profani committendam. Sub annum 1655 videtur Conventus Lelesziensis iterum e personis Ecclesiasticis conflatus fuisse” (FUXHOFFER Damján: *Monasterologiae Regni Hungariae*, Tomus II. Pestini, 1860, 38.).

Lényegében ugyanezt írja (szinte szó szerinti fordításban): RUPP Jakab: *Magyarország helyrajzi története. II.*, Pest, 1872. 300.

³⁶ Országos Levéltár E 190. Archivum Familiae Rákóczi 8/a. csomó, Fol. 108 — 10.

³⁷ Biztosan a Zólyomi klastromról van szó, ahova inventálás céljából Debreczeni megbízottai 1638. május 26-án érkeztek Klement István vezetésével, de csak nehezen engedték be őket. Lásd Klement levelét Debreczenihez: Országos Levéltár E 190. Archivum Familiae Rákóczi 8/d. csomó. Fol. 56 — 57. „Zolyomban tegnap ugy mint 26. Maij érkeztem. Ide Klastromban hirtelen be nem akartanak boczatani . . . Nagy kapukrul az lakatot leutven mind lovastul be mentünk.”

³⁸ Uo. 8/a. csomó. Fol. 42 — 43.

³⁹ JAKÓ i. m. 202.

katolikus teológiát egyedül Münster képviseli; ez a körülmény erősíti azt a feltevést, hogy töredékkönyvtárról van szó. Filozófiai szakrendbe 6 művet soroltunk — Cicero franciául (!), Coelius Rhodiginus és Claudius Aelianus művei. Míg a jogot csak Baldus de Perugia egy kötete, addig az egyházi és világi történelmet 13 kötet képviseli — antik auctorok (Herodotos, Livius) és későbbi szerzők (Claudius Aelianus, Aloysius Lippomanus és Rembertus Dodonaeus) művei is megtalálhatók voltak Csanaki könyvespolcán.

Christophorus Clavius két algebrakönyve és Thomas Esperus arab nyelvtana arra hívja fel figyelmünket, hogy Csanaki jól felkészült, széles körű tájékozottságú tanár és orvos volt. Retorikai stúdiumaira utal az, hogy e töredékgyűjteményben 7 kötet retorikai tárgyú munka volt: Cicero, Scaliger Cicero-kommentárja, Theodorus Canter és Petrus Ramus művei.

Tudós könyvek mellett szépirodalmat is vásárolt Csanaki — Aristophanes komédiáit, Pindarost és Ovidiust. Az egyetlen régi magyar nyomtatvány: Szegedi István *Tabula analyticá*jának valamelyik kiadása (RMK III. 827., 834., 914., 931., 1082.). A gyűjtemény legérdekesebb része a 15 kötet csillagászati és alkímiai munka — Claudius Ptolemaeus, Johannes Kepler és Johannes Stoeffler csillagászati művei mellett Martinus Rulandus 8, Johann Baptista de la Porta 2 alkímiai munkája volt meg Csanakinak.

Utoljára hagytuk Csanaki orvosi könyvei bemutatását — a 15 kötetből a legtöbb Joseph Duchesne (humanista névén: Quercetanus), Julius Caesar Claudinus, Johannes Gorraeus és Daniel Sennert munkája.

Feltűnő, hogy orvosi könyvei közt nem találhatók meg Csanaki padovai tanárainak könyvei⁴⁰ — ezt egyben újabb érvnek tartjuk abból a szempontból, hogy ez a könyvjegyzék Csanaki könyvtárának csak töredékét írja le.

4. *Nyitott kérdések.* Jakó Zsigmond, I. Rákóczi György könyvtárpártolásáról írva azt hangsúlyozta, hogy a fejedelem Sárospatakot előnyben részesítette a gyulafehérvári gyűjteménnyel szemben,⁴¹ s hogy Csanaki könyveit is a pataki bibliotéka számára vette meg. Ismét idézem Rákóczinak Tolnaihoz írt levelét: „... az másféle könyv ki 102, abból kegyelmed azokat küldje be az mint leirattuk, az többi közzül is kiválogatván, az kik a mi bibliotékánkban nem volnának...” Bár dolgozatunkban mi is a Rákóczi-könyvtár számára való megvételt emeltük ki, nem lehetetlen azonban, hogy a „küldje be”, mint rendesen a „küldje be Erdélybe” kifejezést jelöli, helyettesíti, ami azt jelenté, hogy a Csanaki-könyvek azon része „az mit leirattuk”, Gyulafehérvárra került. Ezt a feltevést támogatja a már ugyancsak idézett Tolnai levél is, amelynek első részében peregrináló alumnusoknak való pénz küldéséről van szó, s arról, hogy a fejedelem egy embert kért „Pisterfeldius uram” mellé, kinek útjáról egyébként ez áll: „Az ut is teljességgel most úgy elfogódott, hogy az nagyságod krakkai factora, ki ez napokban itt volt nálunk Patakon, sem hiszi, hogy Pisterfeldius uram csak be is mehetsen Danczkában, oly igen megzavarodtak az lengyel király miatt.”⁴² A már idézett részben pedig „Csanaki uram könyvei miatt nem lészen Pisterfeldius uramnak semmi busulása” — tehát Bisterfeld is érdeklődött Csanaki könyvei iránt, s ez a körülmény nem közömbös a még teljesen feltáratlan Bisterfeld—Csanaki-kapcsolatok szempontjából sem.

Egy másik, szorosan a levelekhez kötődő kérdés: Csanaki lengyelországi kapcsolatairól keveset tudunk — eddig csak kéziratos dolgozat született e témakörben⁴³ —, tehát fontos lenne kideríteni, hogy melyik könyve volt 200 példányban Gdanskban. Valószínűtlen Harsányi István feltevése,⁴⁴ de megcáfolására adatszzerűen még nem vállalkozhatunk.

⁴⁴ Vö. a 21. jegyzettel.

⁴⁰ Itteni tanárai névsorát lásd: KÖRMENDY i. m. 16.

⁴¹ JAKÓ i. m. 200—202.

⁴² PEIL 1875. 1348.

⁴³ KESERŰ Bálint: *Adatok Csanaki Máté életéhez és működéséhez.* (Kézirat.)

További, már a dolgozat keretein túlmutató kérdés az, hogy miért kellett ezek a könyvek Rákóczi Györgynek vagy Bisterfeldnek (?) — e kérdések tisztázását egy másik dolgozat megírásáig, tehát újabb adatok előkerüléséig fel kell függesztenünk.

MONOK ISTVÁN

Az esztergomi Hriágyel-kézirat (Curtius Rufus magyar versekben). Hriágyel Márton életművének számbavételével még adós a magyar irodalomtörténet, bár elfeledett költőnek éppenséggel nem mondható.¹ A Gyöngyösi-iskola jeles késő barokk képviselője nagy terjedelmű epikus műveket hagyott hátra, melyek már csak emiatt sem találtak kiadóra (*Telemakus*, 1756; *Argenis*, 1754–1757; Paszkvillus Luther Márton ellen (*Házasodik, Ördögöt űz, Halála*, 1758). A teljességhez hozzátartozik egy negyedik, monumentálisra sikerült verses elbeszélés is Világbíró Nagy Sándorról.

Keletkezését Szinnyei 1758-ra teszi² s az ő nyomán ugyanígy a Ványi Ferenc-féle (1926) és a Benedek Marcell-féle (1963) irodalmi lexikon is. Pintér Jenő irodalomtörténete óvatosan 1750-es éveket említ,³ Bobory Zoltán ellenben, aki a kor monografikusa ebben a műfajban, évszám nélkül (!) regisztrálja a kézirat létét.⁴ Más összefoglalások nem foglalkoznak Hriágyelnek ezzel a művével. Pedig Szinnyei adata sem pontos, ő sem ment vissza a kéziratig, csak másodforrásból — talán Némethy Lajos esztergomi érseki könyvtáras révén — tudhatott az 1758-as évszámról.⁵

Amit Szinnyei elmulasztott, mások sem igyekeztek pótolni, pedig a kézirat ma is ott van az esztergomi Főszékesegyházi Könyvtár (Bibliotheca) kéziratárában „Collectio Batthyanyana, Categoria X. Titulus V/e” jelzet alatt. Címe: *Curtius írásából / fordítatott, s magyar versekben / foglaltatott / Historia / Világ Bíró Nagy Sándorról*. A tíz könyvre osztott elbeszélés négy-sarkú felező tizenkettesekben írva 293 lap terjedelmű, autográf kézirat.⁶ Kolofonjában ez olvasható: *Sajó-Püspökini, per Martinum Hriágyel die 2do Martij 1758*. Nyilván ez vezette félre Szinnyeit vagy adatközlőjét, mert ez a leírás dátuma, nem az elkészülése. A szerzetetés pontos időpontját pár sorral följebb maga a költő közli, mely szerint:

E munkámat látta mostani esztendő, / Ezer hét száz ötven hétnek nevezendő, / Ély-lyen minden ember, aki tisztelendő, / Kivált magyarok közt légyen dicsérendő.

Tizen-egyedik nap Pünkösödnek havában / Ezen csekély munkám véget ért rongyában. / Az utolsó napján tettem uj subában / Két ezer kilencz száz ennihány strófában.

A kézirat fogalmazvány elkészültének pontos ideje tehát 1757. május 11. A szöveg letisztázása pedig — a kolofon szerint — közel egy évig tartott (1758. március 2.). Ez utóbbi tisztázat azonos az esztergomi példánnyal.

Hriágyel Márton verses Curtius-fordítása — a kor divatja szerint — a latin eredetivel *tartalmilag* megegyező átdolgozás. A költői leleményt legtöbbször a rutinos verstechnika feledteti, és ez elegendő volt ahhoz, hogy Nagy Sándor fordulatokban bővelkedő regényes története a műveltebb rétegek szórakoztató olvasmányává váljék. Mivel a költő

¹ *A magyar irodalom története 1600-tól 1772-ig*. Szerk.: KLANICZAY Tibor. Bp. 1964. 548–550. A fejezet írója TARNAI Andor.

² *Magyar írók élete és munkái*. IV. 1371. h. (Hriágyel)

³ *Magyar irodalomtörténet*. IV. Bp., 1931. 490.

⁴ *A hanyatlás korának (1711–1772) elbeszélő költészete*. Kolozsvár, 1912. 49.

⁵ Erre vonatkozólag vö. MKsz 1973. 155. lábjegyzetét.

⁶ A kéziratot Dr. BEKE Margit mb. igazgató szívességéből tanulmányozhattam.